

Maestri sătmăreni de odinioară

Imola Kiss

Cu toate că plaiurile sătmărene, scăldate de bătrânul Samus, nu se pot mândri cu existența unei colonii de pictură de talia Băii-Mari, și aici s-au născut mari personalități ale artei peisajului și portretului , încă în prima jumătate a secolului trecut, artiști care au dus faima locurilor natale peste mări și țări și care prin opera lor au pus bazele picturii moderne central- europene.

I

Ligeti Antal
(1823-1890)

Renumitul peisagist , neobositul călător, cel care a descoperit talente de talia lui Munkácsi Mihály ori Mészöly Géza, și priceputul "supraveghetor" al Galeriei Naționale, ceea ce în secolul trecut a corespuns funcției de șef de secție, căci colecția de pictură era doar o secție a Muzeului Național, s-a născut la Carei la 10 ianuarie 1823, ca fiu al lui Anton Hekler și al Iulianeii Kaffka.¹ Cu toate că din fragedă copilărie are înclinații artistice, părinții îl îndrumă spre comerț. Astfel, în 1836 ajunge la Cluj, unde însă timp de nouă ani are ocazia să cunoască viața artistică din acest important centru cultural din Ardeal. Este perioada în care aici și-a desfășurat activitatea renumitul pictor Carol Popp de Szathmáry², care a avut un rol decisiv asupra evoluției artistice a viitorului pictor. În perioada șederii sale la Cluj, a învățat foarte mult de la Szathmáry, ceea ce se poate vedea din asemănarea dintre lucrările celor doi pictori din perioada de început a activității artistice a lui Ligeti Antal. De atunci datează un autoportret al pictorului Ligeti Antal, în care acesta apare în fața hârtiei de desen cu creionul în mână. În anul 1845 renunță definitiv la meseria de comerciant și se hotărăște să se dedice numai și numai artei. Astfel datorită situației sale materiale precare, viitorul artist pornește spre leagănul artei, Italia, "per pedes". La mijlocul secolului trecut , la fel ca în timpul Renașterii, țara lui Leonardo da Vinci și Raffaello îi atrăgea ca un magnet pe cei care erau sortiți să-și aleagă această frumoasă și nesigură meserie. După o călătorie lungă, dar plină de impresii și experiențe, ajunge la Florența, renumit centru artistic, care prin relieful calm și pitoresc a atras mai mult peisagiștii. La Florența își desfășura prodigioasa activitate artistică unul dintre cei mai de seamă mânduitori ai peninsulei, Markó Károly³ . Ligeti, auzind de faima școlii lui Markó Károly dorește din tot sufletul să ajungă elevul acestuia, dar este conștient de faptul că pentru a fi acceptat trebuie să stăpânească anumite cunoștințe elementare de desen și pictură, care nu pot fi dobândite decât la München. După acest pas important, Ligeti se va întoarce la Florența, unde în sfârșit ajunge elevul lui Markó Károly. Timp de trei ani artistul careian va picta la Florența,

¹ Direcția Județeană Satu Mare a Arhivelor Naționale. *Colecția registrelor parohiale de stare civilă*, nr.305(parohia romano-catolică Carei), fila 50 verso

² *Carol Popp de Szathmáry* (1813-1887), pictor și grafician renumit, unul dintre pionierii fotografiei românești. Mulți ani și-a desfășurat activitatea la București, fiind pictorul oficial al casei regale

³ *Markó Károly* (1791-1860), maestru renumit al peisajului, primul mare profesor al acestui gen de pictură, membru de onoare al Academiei din Florența.

dedicându-se pentru întreaga viață peisajului. Însă liniștea elevilor lui Markó Károly va fi tulburată de un eveniment istoric, ce va scutura din temelii întreaga Europă: revoluția din 1848. Imediat după izbucnirea revoluției Ligeti se întoarce la Satu Mare și se înrolează de partea revoluționarilor, luptând până la depunerea armelor, când se va întoarce din nou în Italia cu ajutorul comitelui suprem al Sătmăruului, baronul Vécsey Miklós (fig. 2). Lucrările executate sub îndrumarea lui Markó Károly sunt pline de sensibilitate și denotă o bună cunoaștere a naturii în cele mai fine detalii. Cu toate că au lucrat mult timp împreună, Ligeti niciodată nu a devenit un imitator al maestrului său.⁴

În 1850 îl întâlnim din nou acasă, când de fapt își începe cariera artistică propriuzisă, atât de grea și plină de încercări a adevăratelor talente. Nici atmosfera politică nu i-a fost favorabilă. La ce se putea aștepta un fost revoluționar după înăbușirea acesteia? Se va stabili la Sopron, unde va încerca să-și asigure existența pictând portrete, dar lucrările datate din această perioadă vor purta semnătura Hekler, căci numele de origine germană a fost mult mai bine acceptat în acea conjunctură politică. La mijlocul secolului trecut arta portretului era mult îndrăgită. Dar, artistul îndrăgostit de peisaj a încercat să aducă anumite înnoiri așezându-și modelele în natură, deci să introducă peisajul. Acest lucru nu a fost acceptat mai ales de noii îmbogățiți, care imitând întru totul marea nobilime erau adepții regulilor foarte severe bine stabilite dinainte. Astfel, Ligeti a avut de întâmpinat anumite dificultăți, fiindu-i chiar refuzate unele portrete, care au fost pictate în natură.

Perioada șederii lui Ligeti la Sopron este marcată printr-o întreagă galerie de portrete, executate cu multă migală, caracteristică stilului academic al secolului trecut, însă acestea în marea lor majoritate poartă amprenta pensulei unui mare artist, care a încercat să înnoiască arta portretului, introducând o pată de culoare și prospețime prin peisajul în care și-a așezat modelul. Aceste lucrări în marea lor majoritate sunt semnate Hekler. Nu se știe când și-a schimbat numele în Ligeti. Este posibil ca acest nume să fi fost doar nume de artist.⁵

În 1851 Ligeti va părăsi Sopronul pentru a se muta la Budapesta. Capitala maghiară atrăgea artiștii, care sperau să găsească mijloacele necesare unui trai cât de cât sigur. Un exemplu concret în acest sens îl reprezintă marele portretist Barabás Miklós⁶, primul artist care a reușit să-și câștige existența doar prin artă. Barabás Miklós cunoscându-l pe Ligeti, după ce s-a convins de talentul acestuia, l-a sprijinit, trimițându-i clienți pentru portrete, căci Barabás Miklós era atât de vestit, consacrat și aglomerat, încât nu mai putea face față tuturor solicitărilor.

Nu peste multă vreme norocul îi va surâde și lui Ligeti Antal, căci contele Károly István, mare iubitor de artă, recunoscându-i talentul îl va chema la castelul său din Fót, unde va picta timp de doi ani, între 1852-1854. Cu ajutorul și sprijinul contelui, Ligeti va avea posibilitatea să-și împlinească visul și să călătorească mai întâi în Sudul Europei, apoi în Nordul Africii, Asia-Mică, de unde trimite scrisori foarte interesante contelui. Visul său tainic, cel mai îndrăzneț, a fost să ajungă la Locurile Sfinte. Astfel, în 1854, trecând prin Viena, ajunge în Italia, unde va picta până în 1857, când va porni spre Ierusalim, țara visurilor sale. "Parcă aș fi pășit într-o viață nouă, mă simt atât de puternic impresionat de tot ce mă-nconjoară și-i mulțumesc din suflet bunului Dumnezeu că mi-a permis să văd și să

⁴ Lyka Károly. *A táblabíró világ művészete*. Budapest, 1981, p.177.

⁵ În lista oficială a celor care și-au schimbat numele (un fel de Buletin oficial) în cursul secolului al XIX-lea, editată la Budapesta în 1895, sub titlul "*Századunk névváltoztatásai Helyhatósági és Minisztériumi engedéllyel. megváltoztatott nevek gyűjteménye*" apărută sub redacția lui Szentiványi Márton, Ligeti Antal nu este prezent.

⁶ *Barabás Miklós* (1810-1898), cel mai mare portretist maghiar al secolului al XIX-lea, care cu toate că a fost autodidact a ajuns regele neincoronat al portretului și are un merit deosebit în ridicarea Budapestei la rangul de puternic centru artistic al Europei.

trăiesc toate acestea"⁷ îi relatează într-o scrisoare plină de entuziasm contelui Károlyi István. Peregrinările la Locurile Sfinte durează timp de un an. Șederea lui Ligeti în Orient este plină de aventuri, este atacat de tâlhari, scăpând ca prin minune, apoi, în timp ce picta, a fost mușcat de un șarpe veninos, ceea ce l-a determinat să se întoarcă înainte de data planificată.

În 1858 Ligeti se află din nou la Budapesta, iar în 1859 impresiile sale de călătorie vor fi împărtășite prin expoziția organizată la Galeria de Artă din Budapesta, unde lucrările intitulate "Sahara" și "Nazareth" au un succes deosebit. Renumitul scriitor romantic Jókai Mór afirma: "privind tabloul simți căldura soarelui, totul este foarte adevărat, și totuși surprinzător: «"Nazareth" este perla expoziției, iar "Sahara" un adevărat diamant»"⁸

Întorcându-se la Fót, pe moșia binevoitorului său mecena, Károlyi István, se căsătorește la 19 iunie 1860 cu Laura Zsolnay, fiica administratorului moșiei contelui. La Fót astăzi o stradă îi poartă numele.⁹

În 1862 dorind să fie independent se mută la Budapesta, unde intră în viața artistică a capitalei, fiind alături de Henszlmann Imre¹⁰ și Barabás Miklós unul dintre întemeietorii Asociației Artiștilor Plastici, având ca scop încurajarea artei autohtone, descoperirea a noi talente, organizarea a noi expoziții de înalt nivel artistic, care corespund exigențelor artei europene, editarea unui anuar și a unor reviste ale artiștilor plastici, care ar avea rolul cizelării gustului marelui public, dar totodată s-ar ocupa și de problemele curente ale artiștilor, deci cu dublă destinație. În această perioadă o lucrare semnată de Ligeti a fost cumpărată de guvernul vienez cu 80 de lire sterline pentru o galerie din Anglia.¹¹

Lucrările executate de Ligeti Antal, pline de sensibilitate și culoare, sunt din ce în ce mai gustate de public. Aceste tablouri denotă nețărmurita dragoste a pictorului pentru natură, pentru peisaj, fiecare copac, fiecare frunză este executată cu o deosebită migală, artistul fiind atent la orice trăsătură de penel, totul să fie la locul bine stabilit dinainte într-o perfectă ordine. Culorile sunt pline de fantezie, reflectând cu fidelitate toate nuanțele apusului de soare oriental, cu toate legendele și misterele sale. Călătoria pictorului la Locurile Sfinte și-a pus amprenta pentru totdeauna asupra stilului său. Îndrăgind peisajele exotice, pline de culoare și de o liniște ca dinainte de futună, executând nenumărate schițe la fața locului, acestea la întoarcere au fost transpuse în tablouri dominate de cele mai multe ori de câte un copac oriental singuratic sau un apus de soare aparent dulceag, dar plin de sensibilitatea omului fascinat de locurile natale ale Mântuitorului. Este foarte interesant că în nici unul dintre aceste tablouri nu apar personaje biblice, pictorul fiind fidel celor văzute acolo și atunci; singura excepție este "Fuga în Egipt" semnată în 1861.¹² Toate lucrările sale sunt învăluite de un smalt auriu, care se revarsă peste toate obiectele, conferind tablourilor un deosebit calm și o căldură neobișnuită.

În anul 1868 se eliberează postul de "supraveghetor", șef de secție al Galeriei Naționale. La concursul organizat se prezintă nume cu rezonanță în arta maghiară a secolului al XIX-lea, cum ar fi Orlai Petrich Soma¹³ sau Székely Bertalan.¹⁴ Dintre toți

⁷Rapaics Iudith, *Ligeti Antal*, Budapest, 1938, p.15.

⁸"*Vasárnapi Ujság*" din 1855, p.308.

⁹Rapaics Iudith, *op.cit.*, p.17.

¹⁰*Henszlmann Imre*(1813-1888), arheolog și istoric de artă cu studii de medicină la Viena și de istoria artei în Italia, a fost primul care a subliniat importanța istorică a monumentelor de arhitectură și a pus bazele ocrotirii acestora.

¹¹"*Magyar Művészet*", 1925, p.360-361.

¹²Lyka Karoly, *Nemzeti romantika*, Budapest, 1982, p.97.

¹³*Orlai Petrich Soma* (1822-1880), pictor budapestan, cu studii de drept, apoi cu studii de pictură la Viena și München. A executat în mod special compoziții cu caracter istoric. Prieten apropiat al poetului pașoptist Petőfi Sándor, i-a făcut în mai multe rânduri portretul, în binecunoscutul stil academic corespunzător epocii.

candidații este ales Ligeti Antal, care într-adevăr se și dovedește a fi corespunzător din toate punctele de vedere : este un foarte bun organizator și în decursul timpului va fi un foarte bun restaurator. Este numit în această funcție la 7 aprilie 1868. În perioada în care Galeria de artă este condusă de Ligeti Antal, colecția se îmbogățește considerabil. Tinerele talente - unii dintre ei au devenit adevărați giganți ai picturii maghiare din secolul al XIX-lea - au găsit la Ligeti nu numai înțelegere, dar și sprijin material și moral. Unul dintre acești tineri deosebit de talentați a fost Munkácsi Mihály (1844-1900), care a devenit maestru emerit al artei maghiare, cel mai însemnat reprezentant al curentului realist. Văzând talentul incontestabil al fostului ucenic de tâmplar, Ligeti face tot posibilul să-l ajute să-și continue studiile atât de necesare unui viitor pictor . Astfel, la insistențele lui Ligeti Antal, Munkácsi Mihály se va înscrie la Academia de Pictură din München. Ligeti strânge personal bani pentru drumul lui Munkácsi în Germania , 20 de napoleoni, și-l sfătuiește să nu imite pe nimeni, căci prin originalitate poate deveni într-adevăr un pictor mare și admirat.¹⁵ La München, Munkácsi Mihály va deveni studentul lui Wagner Sándor¹⁶ și al lui Wilhelm von Kaulbach¹⁷. Scrisoarea prezentată în lucrarea de față datează din 20 iunie 1867 și este adresată lui Munkácsi Mihály, care era atunci student la Academia din München. Citind scrisoarea lui Ligeti Antal, ne înduioșează grija părintească a acestuia față de soarta tânărului pictor confruntat de griji materiale. Dorința de a-l ajuta, de a-i vinde tablourile sau de a-i face cunoștință cu amatori de artă înstăriți îl preocupă neîncetat pe Ligeti Antal. Scrisoarea este, totodată, și un document prețios, căci ne dă informații legate de constituirea Asociației Artiștilor Plastici Maghiari din secolul trecut, de decorarea unor artiști ca Thán Mór¹⁸ și Székely Bertalan de însuși împăratul Franz Iosif, de intenția de participare la Expoziția Mondială de la Paris din 1867, pe care Munkácsi a și vizitat-o.

Scrisoarea lui Ligeti adresată lui Munkácsi Mihály la 20 iunie 1867:

LIGETI ANTAL LEVELE MUNKÁCSI MIHÁLYHOZ
JÚNIUS 20 . 1867

Kedves Munkácsi barátom!

Én azt hiszem, hogy legjobban tenné, ha az Akadémia szünidőre hazájába visszatérne és azt annyival inkább hiszem mert ez alkalommal egyszersmind a jövőre vonatkozó ügyeiben is személyesen járhatna el ami igen lényeges dolog. Én az Ön képét csakugyan Almásyval szeretném megvételni - eddig még nem beszélhettem vele ő igen ritkán látogatja Pestet.

¹⁴ Székely Bertalan (1835-1910), unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai picturii istorice maghiare. Cu studii de pictură la Viena și München, a executat portretele poezilor Petőfi Sándor, Arany János și numeroase fresce cu caracter istoric . Începând din 1871 este profesor, apoi din 1902 director al Înaltei Școli de Desen din Budapesta. A fost profesorul favorit al pictorului sătmărean Aurel Popp.

¹⁵ Rapaics Judith. *op.cit.* p.20.

¹⁶ Wagner Sándor (1838-1919) , pictor maghiar , reprezentant al realismului istoric, cu studii la Viena și München, unde datorită meritelor obținute în domeniul picturii istorice va obține o catedră la Academia müncheneză.

¹⁷ Wilhelm von Kaulbach (1804-1874), pictor german, director al Academiei din München începând din 1847. Era specializat în compoziții istorice.

¹⁸ Thán Mór (1828-1899), cu studii de pictură la Viena, este unul dintre precursorii picturii istorice romantice din Ungaria. Toate lucrările sale sunt caracterizate de un puternic patriotism. Era un mare maestru al frescelor executate în binecunoscutul stil academic al epocii.

Társulatunk most készül a műegyletbeli összeolvadással a közös-ügyi munkálatok már be vannak fejezve és így most még csak közgyűlés beleegyezése kívántatik, hogy két egylet egyé váljon. Következésképp társulatunk most oly átmeneti korszakot él, midőn még nem lehet meghatározni, hogy miképp és mit fog tenni vagy tehetni később, - különben ez úgy a jövő hóban már alkalmasint el lesz döntve és akkor majd meglátjuk mit lehet tennünk az Ön havi díjára nézve, ha addig más segélyforrás nem fogna részére megnyilni. Ami pedig Kraust illeti igyekezzen adreest megszerezni mindenek előtt írni fogok neki és ha ő elválásunk óta nagyon meg nem változott úgy remélem, hogy nála jó fogadtatásra számíthat. A koronázás alkalmával a Művészet is nagy kitüntetésben részesült Thán Mór és Székely Bertalan személyeiben, miután Ferencz József érdemjellel díszítették fel.

Palika még most is itt lebzsel és kritizál.

A nagybátyja Csabával jelenleg itt tartózkodván, már vagy kétszer meglátogatott. A többit majd ha itt lesz, addig is az Isten áldja meg, kívánja:

őszinte barátja
Ligeti Antal

23 június

Egy kis reményem támadt képeének eladására nézve azért tartám itt e levelet, hanem tovább nem akarom itt tartani, haad menjen Ön pedig jöjjön. Addig is lesz rá gondom, hogy képe helyett pénzt találjon. Párizsba én is el szándékozok menni, talán még együtt mehetünk. Palika a hét végén? Szendrey? Árpáddal Erdélybe utazik freskókat festeni.

Ligeti Antal

Scrisoarea lui Ligeti Antal adresată lui Munkácsi Mihály - 20 iunie 1867.

Dragul meu prieten Munkácsi,

Eu consider că cel mai bine ar fi dacă, pe timpul vacanței de la Academie, te-ai întoarce în țară, căci astfel te-ai putea interesa personal de problemele ce privesc viitorul Dumitale, ceea ce cred eu că este foarte important. Eu aș vrea foarte mult ca tabloul Dumneavoastră să fie cumpărat de Almásy, până în prezent nu am reușit să vorbesc cu el, căci vizitează destul de rar Pesta.

Societatea noastră acum se străduiește să se contopească cu Societatea Artiștilor, problemele administrative sunt terminate, nu a mai rămas decât acordul adunării generale și cele două se vor uni. Prin urmare societatea noastră trece printr-o perioadă de tranziție, încât nu se poate ști încă ce va face și cum, dar acest lucru se va lămurii, cred eu, luna viitoare și atunci vom vedea ce putem face cu bursa Dumneavoastră, în cazul în care până atunci nu veți beneficia de altă sursă de venit. În ceea ce-l privește pe Kraus, încercați să-i aflați adresa, înainte de toate îi voi scrie și, dacă nu s-a schimbat foarte mult de când nu ne-am mai văzut, veți avea parte de o primire cordială din partea lui. Cu ocazia încoronării și Arta s-a bucurat de o considerație deosebită, fiind decorați de Franz Iosif pictorii Thán Mór și Székely Bertalan.

Palika se află și acum aici și critică pe toată lumea. Unchiul său se află și el aici și împreună cu Csaba m-au vizitat de două ori până acum. Restul, când veți fi acasă, până atunci Dumnezeu să vă ocrotească, vă dorește prietenul Dumneavoastră sincer:

Ligeti Antal
23 iunie

Am avut ceva speranțe legate de vânzarea tabloului Dumneavoastră, de aceea am mai reținut scrisoarea , dar nu vreau s-o mai țin, așadar să plece, iar Dumneata să vii. Până atunci voi avea grijă să vă aștepte banii la întoarcere în locul tabloului. Palika, la sfârșitul săptămânii, împreună cu Szendrei Árpád, va pleca în Ardeal să picteze fresce. Și eu aș vrea să plec la Paris, poate vom merge împreună.

Ligeti

Tot în 1867, Ligeti obține de la Minister 800 de forinți pentru Munkácsi, aceasta fiind prima bursă acordată unui artist. Tot cu scopul de a-l ajuta, Ligeti propune cumpărarea de către Galeria Națională a unui peisaj executat de Munkácsi, intitulat "Furtuna ". Un alt mod de a-l scoate pe tânăru și talentatul artist Munkácsi din impasul financiar în care se afla la începutul carierei sale artistice a fost prezentarea lui, de către Ligeti, unor importanți colecționari din rândul nobilimii, cum ar fi contele Almásy Pál, contele Zichy Rezső sau contele Andrásy Gyula, care în urma recomandărilor călduroase făcute de pictorul careian, au cumpărat tablouri semnate de Munkácsi Mihály. Contele Almásy Pál este, de altfel, pomenit în scrisoarea mai sus prezentată, ca fiind unul dintre posibili cumpărători.¹⁹

Artiștii Ligeti Antal și Munkácsi Mihály au pictat și împreună. Tabloul, care este rodul colaborării celor doi artiști, reprezintă o scenă a vestitei și importantei bătălii de la Isaszeg, din 6 aprilie 1849, când a fost repurtată una dintre cele mai strălucite victorii ale trupelor maghiare asupra austrieicilor .

Ligeti, ca excelent peisagist și ca unul care a participat direct la revoluția din 1848, a pictat cadrul în care s-a desfășurat lupta, iar lui Munkácsi Mihály i-au revenit personajele, pe care acesta le picta cu o deosebită ușurință și pricepere . "Lupta de la Isaszeg" este una dintre cele mai reușite tablouri istorice din arta maghiară a secolului al XIX-lea, privitorul care nu știe că este opera a doi artiști nici nu-și dă seama de acest lucru.

După ce Munkácsi Mihály a devenit cunoscut, apreciat , chiar căutat, legătura dintre cei doi artiști a slăbit, dar trebuie subliniat că Ligeti Antal are meritul incontestabil în descoperirea și sprijinirea marelui Munkácsi Mihály.

În afară de Munkácsi Mihály, Ligeti Antal a mai strâns în jurul său și alte tinere talente, care s-au bucurat de sprijinul său moral și material. Printre ei se numără Mészöly Géza (1844-1887), unul dintre cei mai fini și sensibili peisagiști ai secolului al XIX-lea. Ligeti Antal a fost cel care l-a încurajat să aleagă această frumoasă și grea meserie. La insistențele lui Ligeti Antal, între 1869 și 1871 Mészöly Géza frecventează cursurile Academiei Vieneze, apoi lucrează la München și Budapesta, devenind unul dintre cei mai căutați artiști. Lucrările sale sunt învăluite într-o ceață argintie, dând peisajelor o atmosferă de mister. La sfârșitul vieții Mészöly a lucrat mai mult în maniera lui Corot, devenind unul dintre reprezentanții impresionismului maghiar de la sfârșitul secolului al XIX-lea.

Paál László (1846-1879) este una dintre figurile reprezentative ale picturii maghiare din secolul trecut, arta sa este puternic legată de Barbizon, însă acest impresionism este pătruns de un iz național. Pictorul Paál László s-a bucurat, de asemenea, de sprijinul lui Ligeti Antal, în 1869, cu ajutorul acestuia, a primit o bursă de stat.

¹⁹ Contele Almásy Pál (1818-1883) mare om de cultură, important politician, vicepreședinte al parlamentului din 1848, el a fost cel care a declarat independența Ungariei. În urma înfrângerii revoluției a fost nevoit să ia calea exilului, trăind mulți ani la Paris.

Ligeti Antal a întocmit cu deosebită migală și exactitate Catalogul Galeriei Naționale din Budapesta, a reorganizat colecția, punând accent pe caracterul autohton al acesteia, astfel și pictorii din țară și-au găsit locul binemeritat în cadrul colecției. În 1870 a avut loc prezentarea întregii colecții marelui public. Tot lui Ligeti Antal i se datorează existența unui istoric al Galeriei Naționale, care cuprinde alături de prezentarea lucrărilor, și biografia artiștilor plastici prezenți prin lucrările lor în expoziție.

Ținând seama de cele prezentate mai sus, putem afirma, fără pic de modestie, că pictorul careian Ligeti Antal a fost una dintre figurile ilustre ale artei moderne central-europene.

II. Bartók Lajos (1851 - 1902)

Pictorul și profesorul de desen Bartók Lajos, potrivit Lexiconului Artiștilor Maghiari s-a născut în Satu Mare la 28 iulie 1851²⁰. În urma cercetărilor efectuate la Direcția Județeană Satu Mare a Arhivelor Naționale, informația a fost confirmată, chiar întregită. Aflăm, că pictorul s-a născut ca fiu al lui Bartók Lajos, ajutor în cadrul biroului financiar al orașului și al Karolinei Gaál, casnică. Era de religie reformată și a fost înregistrat în matricola parohiei Mintiu²¹.

Bartók Lajos a urmat între 1872 și 1876 studii de desen la Budapesta, după care s-a întors la Satu Mare și a activat ca profesor de desen la Gimnaziul reformat. În această perioadă a executat numeroase ilustrații pentru revistele vremii, îndeletnicire atât de caracteristică artiștilor secolului trecut. Lucrările lui se distingeau prin "exactitatea redării detaliilor"²². La cererea parohiei reformate din Satu Mare, în 1884, pictorul Bartók Lajos execută portretele lui Gyene Károly²³ și Darvay Ferenc²⁴, în mărime naturală. Tot în acest an începe să expună la Budapesta la expoziția Asociației Artiștilor Plastici. Apare cu o lucrare executată în ulei, intitulată "Turma". La expoziția din toamna anului 1885 este prezent cu o lucrare de gen, executată tot în ulei, intitulată "Micul cizmar", cu care va câștiga admirația criticilor de artă: "un tânăr pictor sătmărean (képíró) înzestrat cu un mare talent și-a trimis un frumos tablou la această prestigioasă expoziție"²⁵. Din perioada sătmăreană se mai cunoaște un ciclu de fresce executate în fosta casă Losonczy²⁶: "Zorile", "Amiaza", "Seara", "Miezul nopții". Tot în perioada sătmăreană ne-au rămas frumoasele fresce executate pentru sala festivă a Liceului reformat. Frescele, care împodobesc acum sala profesorală a Liceului Kölcsey Ferenc, sunt în număr de 12, dar, inițial, bănuim că ele

²⁰ Dr. Szendrei János, Szentiványi Gyula, "Magyar Képzőművészek Lexikona", Budapest. 1915, p. 127.

²¹ Direcția Județeană Satu Mare a Arhivelor Naționale. Colecția registrelor parohiale de stare civilă (parohia reformată Mintiu), inv. nr. 1340, fila 109, poz. 74, din 28 iulie 1851.

²² *Képes Családi Lapok*, Budapest, nr. 8 din 19 noiembrie 1882, p. 127.

²³ *Gyene Károly*, între 1852 - 1856 și 1861 - 1863 a fost curatorul Bisericii "cu lanțuri" și al Liceului Kölcsey Ferenc precum și judele primar al orașului. A fost și președintele Comisiei pentru învățământ din Satu Mare. A donat un număr mare de cărți liceului. Gyene Károly este totodată și fondatorul colecției de numismatică a Liceului Kölcsey.

²⁴ *Darvay Ferenc*, se cunoaște fundația ce-i poartă numele, lui i se datorează existența a mai multor clase de liceu. Pentru informațiile legate de aceste două personalități, imortalizate de pictorul Bartók Lajos, aduc mulțumiri D-lui inginer Bara Csaba.

²⁵ *Catalogul expoziției de la "Műcsarnok"*, 1885, toamna, lucrarea nr. 17, p. 5.

²⁶ Casa Losonczy se găsea în Piața Libertății, a doua după Casa Albă, cf. Borovszky S., *Szatmár-Németi szabad királyi város*, Budapest, f. a., p. 53.

au fost într-un număr mai mare. Frescele sunt executate în stil academic încă specific sfârșitului de secol trecut. Existența lor a fost semnalată din nou, imediat după evenimentele din 1989 - căci înainte, pentru a fi salvate, au fost ascunse în spatele unor dulapuri imense în laboratorul de biologie - de fostul director al liceului Bura László și publicate într-un articol în revista de cultură "Művelődés" în 1992²⁷, însă după cum afirmă autorul articolului, ele necesită a fi studiate în continuare, pentru identificarea tuturor personajelor și descrierea lor detaliată. Din cele 12 fresce rămase, numai două sunt datate. Ele au fost executate în 1892, respectiv 1893 și sunt compoziții de mărimi considerabile, cea mare (3/2,25 m) reprezintă sala de ședințe a Comitatului de la Carei în timpul dezbaterilor. Un număr mare de delegați așezați în jurul meselor lungi, sunt surprinși de pictor înaintea luării unor decizii. Unii dintre ei parcă ar fi observat prezența artistului, care urmărește cu interes evenimentele, și își întorc curioși fața spre privitor. Fețele înalților demnitari au fost executate cu o deosebită migală, purtând amprenta mâinii pricepute a artistului, care de-a lungul carierei sale a realizat nenumărate portrete. Fiecare figură exprimă o stare de spirit, o părere, un gând. Personajele sunt îmbrăcate în costume specifice demnitarilor epocii. Fresca este de asemenea un document, un izvor istoric prețios, ce redă cu fidelitate imaginea sălii prefecturii din Carei, așa cum arăta la sfârșitul secolului trecut. Lumina pătrunde în sală din stânga prin ferestrele neogotice ale clădirii. Cea de-a doua compoziție, executată de pictorul sătmărean Bartók Lajos pentru sala de ședințe a Gimnaziului reformat, azi sala profesorală, reprezintă o scenă istorică : principele Bethlen Gábor tronând în mijlocul oamenilor săi de încredere. Un înalt prelat îi întinde principelui un rotulus, pe care stă scris "CANONES" (legi). Scena este dominată de figura impunătoare a principelui Bethlen Gábor, costumat în ținuta solemnă. Principele Bethen Gábor a fost ales de pictor sau de cei care au comandat lucrarea, deoarece avusese merite deosebite în sprijinirea Colegiului reformat din Satu Mare. Profesorul Bura László presupune că înaltul prelat, care întinde rotulusul principelui, poate fi preotul Milotai Nyilas István (1571 - 1623), ulterior episcop reformat, preot confidențial al principelui. Milotai Nyilas István a fost înainte preot reformat al bisericii și, totodată întemeietor al Colegiului reformat din Satu Mare. Prima bibliotecă a colegiului a fost cumpărată în 1632 din donația generoasă a principelui Bethlen Gábor.

Celelalte fresce reprezintă personalități cu rol determinant în reforma religioasă. Pe peretele dinspre stradă, încadrând compoziția cu principele Bethen Gábor, pictorul i-a înfățișat pe Martin Luther și Jean Calvin, promotorii reformei religioase. Amândoi sunt așezați într-o nișă pictată după moda epocii în care au trăit. În partea superioară a nișei se observă la ambele personaje motivul scoicii (rocaille). Cele două fresce au aceeași dimensiune : 1/1,75 m. Martin Luther este reprezentat picior peste picior, cu cartea în mână, scriind. Fața marelui reformator este calmă, plină de înțelepciune. Jean Calvin este reprezentat ca un bătrân cu barbă, ce-și sprijină capul cu mâna stângă. Și în cazul acesta accentul este pus de pictor pe fața personajului, care meditează, probabil asupra importanței reformei și a principiilor rigide impuse de aceasta. Privirea este plină de înțelepciune, dar totodată, este pierdută în depărtări. La picioarele lui vedem aruncată o pană și un rotulus.

Pe peretele ce se află față în față cu geamurile, figurile impunătoare ale altor două personalități reprezentative ale religiei reformate atrag atenția privitorului : Károli Gáspár și Szenczi Molnár Albert. Ambele fresce au dimensiunile de 1/2,25 m. Károli Gáspár (1529 - 1591) a fost preot, ridicat apoi la rangul de protopop reformat, cu studii de teologie în Germania și Austria. Născut la Carei, are deosebitul merit de a fi tradus în întregime Biblia din limba latină în limba maghiară. Deci, locul său într-o asemenea clădire este incontestabil. Szenczi Molnár Albert (1574 - 1633) este un renumit scriitor religios

²⁷ Bura László, *A Kölcsey Ferenc Liceum freskói*, în "Művelődés", nr. 7 din iulie 1992, p. 42 - 43.

protestant cu studii de teologie la Wittemberg, Strassburg, Heidelberg, unde a deprins și tehnica tiparului. Elev al lui Károli Gáspár el este autorul unui dicționar latin-maghiar și al unuia maghiar-latin (1604). Szenczi Molnár Albert mai publică și o ediție îmbunătățită a Bibliei traduse de Károli Gáspár. Trăind mai toată viața în străinătate, odată cu izbucnirea războiului de treizeci de ani se întoarce în țară la invitația principelui Bethlen Gábor.

Pe cel de-al treilea perete de o parte și de alta a ușii ce se deschide în sala vecină, întâlnim chipurile a doi episcopi reformați : Sélleyi M. István și Balogh János. Sélleyi M. István (1627 - 1692) având înalte studii de teologie la Utrecht și alte vestite universități apusene, a fost condamnat la moarte la Bratislava de "delegatum iudicium", dar contele Leopold Kollonitsch, mare dușman al protestantismului, îl aruncă în temniță în 1674 și împreună cu 40 de camarazi ai săi, este trimis la Neapole la galeră. A fost eliberat doar în 1676, iar în 1677 s-a întors în țară. A fost și este considerat pe bună dreptate, ca un martir al protestantismului.

Nu știm care au fost motivele alegerii făcute de Bartók Lajos sau de cel care a comandat lucrarea în privința celor patru personaje pictate pe plafonul sălii. Aceștia sunt: principele Bocskai István, principele Bethlen Gábor, principele Gheorghe Rákóczi I și împăratul Iosif al II-lea. La cei trei principii ai Transilvaniei, fiecare având legături mai mult sau mai puțin importante cu Satu Mare, voi indica anii în care au trăit, iar la Iosif al II-lea anii domniei. Principele Bocskai István (1557-1607) este figura machiavelică a vieții politice ardelenice, care s-a evidențiat în organizarea și conducerea luptei antihabsburgice. În 1605, sub conducerea lui, începe asediul cetății Satu Mare, pe care o cucerește cu ajutorul sătmărenilor. Principele este reprezentat într-un medalion baroc, bust, parcă iese dintr-un coș cu flori. În urma restaurărilor repetate personajul și-a pierdut din valoarea artistică inițială.

Principele Bethlen Gábor (1580 - 1629). De numele vestitului principe este legată înființarea bisericii reformate din Satu Mare, căci în 1622 biserica din cetate aparținând catolicilor este donată de Bethlen Gábor reformaților. Figura principelui este reprezentată tot ieșind dintr-un coș cu flori baroc, mai bine realizată din punct de vedere artistic decât cea dinainte.

Principele Gheorghe Rákóczi I (1593 - 1648) în 1645 este stăpânul cetății Satu Mare. El este reprezentat de Bartók Lajos din profil, cu barbă, cu privirea pierdută.

Ultima personalitate politică reprezentată de pictor este Iosif al II-lea (1780 - 1790), ilustrul reformator al casei de Habsburg, n-a prea avut, după cunoștința noastră nici o legătură cu Sătmarul. De la înălțimea sălii tronează bustul inconfundabil al arhicunoscutului împărat.

Luate împreună, aceste fresce care împodobesc peretii Liceului Kölcsey Ferenc, au o deosebită valoare artistică și documentară, căci au fost executate de un artist sătmărean, după moda și cerințele epocii, care dovedește un incostestabil simț artistic și talent.

Tot la Satu Mare Bartók Lajos realizează și lucrările "Haiducul", "Casa în sat", "Lângă șemineu", "Ghicitoarea". Aceste opere pictate în ulei au aparținut aceluși curent idealist, romantic, care a caracterizat pictura europeană în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, dar care și-a avut rolul bine determinat în evoluția artei picturale.

În 1889 pictorul Bartók Lajos va părăsi Sătmarul, ocupând postul de profesor de desen în localitatea Vác, la o școală specială de surdo-muți. De atunci va fi preocupat de arta portretului, care a fost foarte la modă la cumpăna secolelor XIX - XX. Portretul a fost mult gustat nu numai de marea nobilime ci și de burghezie, ajunsă acum la o stare de stabilitate materială. Nu se cunoaște anul în care Bartók Lajos s-a mutat la Budapesta, dar câteva din lucrările pictate acolo sunt : "La dans", "Cântecul meu", "Dușmanii". Din păcate nici o lucrare a pictorului Bartók Lajos nu se găsește în colecția Muzeului Județean Satu

Mare ori în colecția Galeriei Naționale din Budapesta, cu toate că operele lui se găseau în vestitele colecții particulare sătmărene. Astfel, numai prin oferta generoasă a colecționarilor s-ar putea îmbogăți patrimoniul Muzeului Județean Satu Mare cu o măturie a ceea ce a fost arta lui Bartók Lajos, însemnată personalitate a picturii sătmărene a secolului al XIX-lea.

Artistul Bartók Lajos a murit la Budapesta în anul 1902.

Lista ilustrațiilor

I. Ligeti Antal

Fig.1 -Pollák Zsigmond , pictorul Ligeti Antal (xilogravură)

Fig.2 - Muhi Sándor, baronul Vécsey Miklós

Fig.3 - Ligeti Antal, Peisaj, 1854 (ulei, pânză)

Fig.4 - Scrisoarea pictorului Ligeti Antal, adresată lui Munkácsi Mihály la 20 iunie 1867 (Colecția Galeriei Naționale din Budapesta , nr.inv. 1130/1920).

Pe această cale aduc mulțumiri colegilor de la Galeria Națională din Budapesta pentru ajutorul acordat în cercetarea arhivei pictorului Ligeti Antal, în special D-lui Szűcs György (Ez úton mondok köszönetet a budapesti kollegáknak a szívélyes segítségért).

II. Bartók Lajos

Fig. 1. Bartók Lajos, "Principele Bocskai István" (frescă, sala profesorală a Liceului Kölcsey Ferenc).

Fig. 2. Bartók Lajos, "Principele Bethlen Gábor" (frescă, sala profesorală a Liceului Kölcsey Ferenc).

Fig. 3. Bartók Lajos, "Principele Gheorghe Rákóczi I" (frescă, sala profesorală a Liceului Kölcsey Ferenc).

Fig. 4. Bartók Lajos, "Împăratul Iosif al II-lea", (frescă, sala profesorală a Liceului Kölcsey Ferenc).

Formerly masters from Satu Mare

I.Ligeti Antal (1823 - 1890)

II.Bartók Lajos (1851 - 1902)

(Summary)

This work has the goal to present two personalities of the art of painting from Satu Mare : Ligeti Antal and Bártok Lajos.

Ligeti Antal was born at Carei and, even if he was destined to be a merchant, after serious painting studies with masters as Carol Popp de Szatmáry, the painter of royal court from Bucharest, or Márkó Károly, one of the most well-known painters of XIXth century, he become on of the most creditable painters in Budapest. Ligeti Antal has studied in Italy; after years spent at the Holy Places, wich inspired him, he became section chief at National Gallery in Budapest. Ligeti Antal wrote down a catalogue of the National Gallery, also containing the biographies of the painters. In the long run Ligeti proved that he is also a skilled restorer. He has the merit in discovering talents as : Munkácsi Mihály, Mészöly Géza or Paál László, that became famous masters of Central-European painting. Ligeti

Antal was one of the most refined landscapist, giving original and full of sensitiveness works, all of these being surrounded by golden and mystical mist, which is in keeping with the legendary places that he traversed with so much respect and faith.

Bartók Lajos is less known than Ligeti Antal but he has, also, indisputable merits. Perhaps he has a more important role because he worked a long time on Satu Mare. Even if in the patrimony of Satu Mare County Museum there are not paintings signed by him we can realize the talent that he had because at Kölcsey Ferenc Secondary School are kept 12 frescos signed by Bartók Lajos. They are representing prominent personalities of Reformation, materialized in a typical of past century manner. Even if we know only the works and some other scattered at the collectors from Satu Mare, we can assert that Bartók Lajos has a worth-while place in Satu Mare Gallery of the painters from the end of XIXth century.

The List of Pictures

I. Ligeti Antal

- Picture number 1 - Pollák Zsigmond, painter Ligeti Antal (xylograph).
 " 2 - Muhi Sándor, baron Vécsey Miklós.
 " 3 - Ligeti Antal, Landscape, 1854.
 " 4 - The letter of painter Ligeti Antal for Munkácsi Mihály, on June 20, 1867 (The collection of the National Gallery in Budapest, inventory number 1130/1920).*

On this way I express my thanks for my mates at the National Gallery in Budapest for the help offered in studying the archives of the painter Ligeti Antal, especially to Mr. Szűcs György.

II. Bartok Lajos

- Picture number 1 - Bartok Lajos "Prince Bocskai István" (fresco, Kölcsey Ferenc Higschool teacher's room).
 Picture number 2 - Bartók Lajos, "Prince Bethlen Gábor" (fresco, Kölcsey Ferenc Higschool teacher's room).
 3 - Bartók Lajos, "Prince Gheorghe Rákóczi I", (fresco, Kölcsey Ferenc Higschool teacher's room).
 4 - Bartók Lajos, "Emperor Joseph II", (fresco, Kölcsey Ferenc Higschool teacher's room).*

Fig. 1. Pollák Zsigmond, pictorul Ligeti Antal
(xilografură)

Fig. 2. Muhi Sándor, baronul Vécsey Miklós

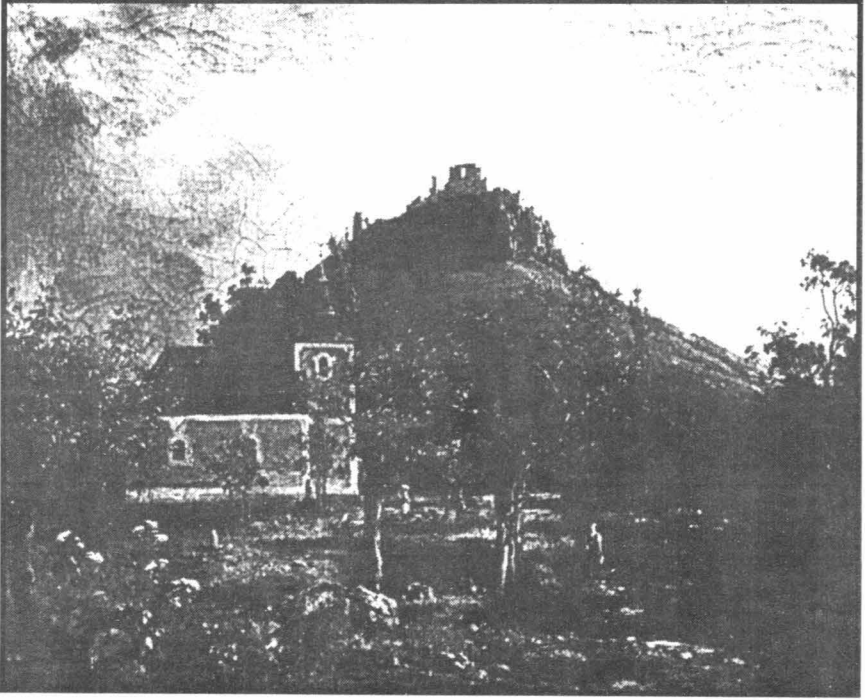

Fig. 3. Ligeti Antal, Peisaj, 1854

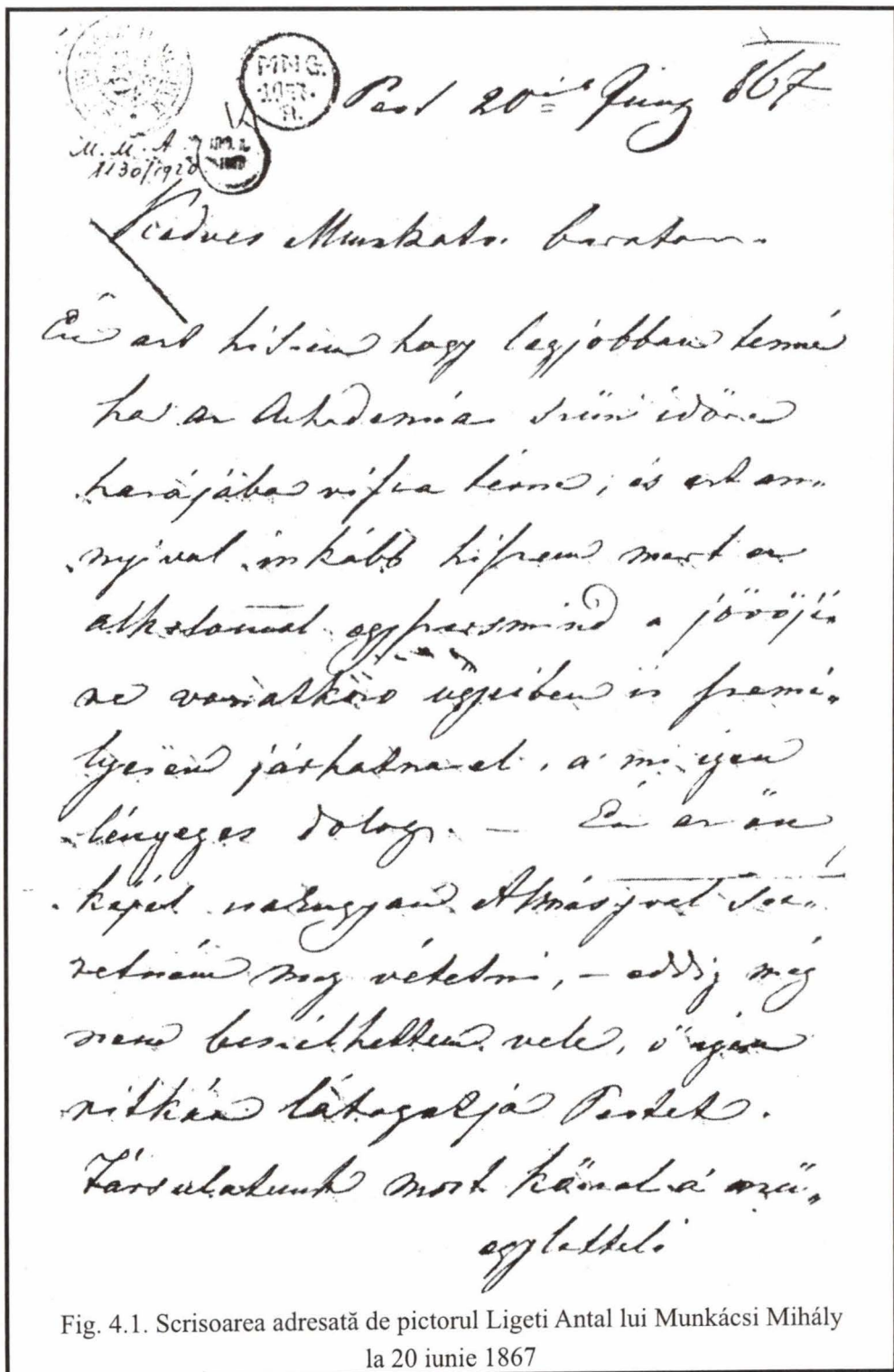

Fig. 4.1. Scrisoarea adresată de pictorul Ligeti Antal lui Munkácsy Mihály la 20 iunie 1867

"Ös. a olvadistaf, a köös ügyi mun"
 kálatal már ^{he} vanas fejéru
 is ig most mij sar löggüles
 bele egyereu kivántakir kagy,
 a két egylet, egyi velyou: köi
 netkeriskip kővelatunk most
 oly átmeneti: koss. arad il, mido
 mij neuu lehel megkálásoni, kagy
 mikip, is mid fog, kenny aagy
 feketni kisótt, kőtan-ben
 er ügy a jööv" loben mac
 alkalmosint el less dautae,
 es akhor magd mag kalyar mit
~~lett~~ lehel kennyar a "vihar
 dijara neved, ha addig mas
 szeged focas neu fogna

Fig. 4.2. Scrisoarea adresată de pictorul Ligeti Antal lui Munkácsi Mihály
la 20 iunie 1867 (continuare)

scrisoare mea rugămintă. —
 A mi pedig kívánt írtél, igazán
 kérem a drágát meg szeretem,
 mindenesetre állt immo fogadalmi
 is ha ő elváltamul ota nezzem
 meg nem változott egy semmi
 kem leg néle jó fogadalmam
 hánykák. — A koronás
 alkalmával a művészet is nagy
 kitüntetésben részesült Han
 mos, is hírelj Bertalan semifjé-
 buk, mintan Jézus József
 érdem jellel díszítettek fel.
 Párlt meg most is itt bebrod
 is kritinál. —
 A nagy bálza? Csabával jölen
 leg itt tartokodván, mer

Fig. 4.3. Scrisoarea adresată de pictorul Ligeti Antal lui Munkácsi Mihály
la 20 iunie 1867 (continuare)

nagy kedvem meg láthatott,
 a' Főbből megd ha illt lenn.
 Addig is a' isken stópa
 meg kívánom
 ésvike barátság
 Ligeti Antal

23. Junij

Egy kis reményes levest, kéjona
 eladására néve, arát tartam ill
 e' levélit, hanem fővált nem aka-
 rom ill tartam, had megjen,
 ou pedig jőjjön. Addig is
 ten ná gondom hogy kéje helyett
 piros kaláljan. Pariska is i
 el váradikokt nem, talán meg
 együtt mehetünk. — Palika a' két
 végén kendőj' árpáddal Cudafé u.
 Karit fresokkal festeni.
 Matambat, 1861 Ligeti Antal

Fig. 4.4. Scrisoarea adresată de pictorul Ligeti Antal lui Munkácsi Mihály
la 20 iunie 1867 (continuare)

Fig. 1. Bartók Lajos – Bocskai István

Fig. 2. Bartók Lajos – Bethlen Gábor

Fig. 3. Bartók Lajos – Gheorghe Rákoczi I

Fig.4. Bartók Lajos – Iosif al II lea